

Carles Amorós, personatge fins ara encara força desconegut malgrat la seva important producció editorial. La visió que Lloret ens dona de l'impressor no es limita a l'estudi de la seva tècnica tipogràfica sinó que contribueix a situar-lo dins el món intel·lectual barceloní de l'època.

Des de fa un temps sabem que, al Renaixement, no hi ha textos estàtics. El text s'escurça, s'allarga o s'obreuja segons les necessitats dels impressors i dels lectors, i s'adapta a les realitats d'aquells que el fan servir. Ausiàs March n'és un exemple febaent: la seva poesia és susceptible d'imitació literària i d'ús (o abús) moralitzador en diversos ambients culturals al llarg del Cinc-cents hispànic. *Printing Ausiàs March* ens ho demostra amb una erudició notable.

MARTOS, Josep Lluís (ed.), *Joan Roís de Corella, Psalteri*, edició crítica, estudi introductor i notes, València: Institució Alfons el Magnànim i Diputació, 2013; «Biblioteca d'Autors Valencians» 59.

CURT WITTLIN

prof. emèrit, Universitat de Saskatchewan
crtwittlin@gmail.com

Estic segur que tots els lectors de *Llengua & Literatura* han participat en congressos i jornades on cada conferenciant fou presentat al públic per algú que coneix bé tant l'orador com el tema de que parlarà. Però sovint el presentador fa el que en retòrica es diu *praeteritio*, limitant-se a anunciar que «El següent orador no necessita introducció». I pot ser que això agradi a l'orador, perquè els deu minuts, o més, que s'estalvien així es poden afegir al temps dedicat a la discussió final.

En el cas de J. L. Martos, parlar d'ell és al mateix temps parlar de Corella. Ell sí que no s'ha de presentar a un públic de filòlegs i historiadors de la llengua i literatura catalanes i valencianes. Ell ha dedicat innumbrables hores a cultivar el fèrtil camp dels estudis corellians plantant-hi arbres, els *ligna* «que no perdran fulla» del salm bíblic 1.3, ço és les seves edicions crítiques i definitives, arbres que amb els seus fruits garanteixen que el progrés acadèmic continuarà. (Vegeu les setze entrades MARTOS en la bibliografia del llibre, p.137-149).

Però és innegable que l'obra de Corella que interessa a la majoria del públic segueix sent la *Tragèdia de Caldesa* i les diatribes en vers que s'hi relacionen, textos que ningú no dubta a classificar com a «obres de creació». És el contrari del que passa amb les traduccions fetes per Corella, obres que fan que alguns es demanin —ho sé per experiència— per què dedicar tant de temps a textos que, per definició, no són, o no deuriem ser, obres de creació? La resposta, almenys en el cas de Corella, em sembla òbvia. Si ens interessem per un autor devem estudiar tant la seva obra creativa com les seves traduccions; versions que no hem de llegir en lloc de l'original traduït sinó al costat de l'original, per aprendre un munt de

coses sobre la mestria del traductor en l'ús de la seva, i nostra, llengua. Des d'aquesta perspectiva, la versió corelliana dels salms bíblics ens permet observar les forces creatives del «reverent mestre Corella», el seu admirable maneig de totes les eines lingüístiques i estilístiques de la llengua. La nova edició del *Psalteri* establerta per Martos ens deixa veure això en cada pàgina. Primer, perquè supera en tots aspectes les edicions anteriors. Martos les descriu a les p. 105-118.

Es tracta dels tres editors i edicions següents:

- Miquel i Planas. Editant les *Obres de Corella*, es va limitar a les obres de creació, deixant de banda les traduccions.

- L'edició patrocinada i impresa per Octavi Viader a Sant Feliu de Guíxols l'any 1928. Aquesta edició tenia un cert valor per a bibliòfils, i encara en té per a historiadors de la impremta, atès que es tracta d'una «impressió gòtica», un entreteniment tipogràfic, ja que és una imitació artesanal, feta amb les possibilitats de caixes d'impressor amb tipus mòbils, de la còpia de l'incunable de Venècia 1490 preservada a la B. N. M.

- La transcripció, edició i modernització feta per A. López i Quiles i V. Ribes i Palmero publicada el 1985. Aquest llibre, avui exhaurit, deixa molt a desitjar. Martos (p. 110ss) dóna dotzenes d'exemples per mostrar que aquesta edició no ofereix un text fiable, que està farcida d'errades de transcripció, que fou feta amb criteris insuficients, o no seguits pels propis editors. Ens quedem plenament convençuts que sí que feia falta una nova edició, realment filològica i crítica i anotada. I qui millor preparat per fer tot això que Josep Lluís Martos? Li agraïm que hagi acceptat aquest repte. Descriu la seva labor a les p. 119-136: Com a base de l'edició li va servir l'incunable de la B. N. M., del qual falta un foli, completat gràcies a un manuscrit de la Biblioteca de Catalunya. Descriu, i justifica, els seus criteris ecdòtics: Regularització de grafies antigues, accentuació, puntuació (per a la qual té en compte la sintaxi del text llatí, el qual revisava comparant sistemàticament tres edicions de la *Vulgata*! A la p. 122 fa una breu introducció a les notes que afegeix al text (són 833, i no en sobra cap!). Aquestes notes parlen sobretot de les solucions traductològiques corellanes, que Martos contrasta amb les opcions emprades en d'altres *Saltiris*, com el de l'Arxiu Capitular de la Seu de València (versió de la qual Martos està preparant una edició crítica) o el de la reimpressió dels salms feta a Girona el 1480 copiant l'únic exemplar preservat de les flames de la famosa però desapareguda *Biblia Valenciana* del 1478.

A la fi del llibre (p. 351-356) Martos ofereix un aparat crític textual que enumera els dos-cents errors que havia detectat en l'incunable venecià i degudament corregit. La gran majoria són errors «mecànics» del caixista, ben poc ajudat pels seus correctors (per ex. *seuylor*, *sennyor*, *sonyor* en lloc de *senyor*). Alguns errors, però, són d'una subtilesa bastant major i mereixen una interpretació individualitzada. Martos (p. 125-133) dóna detalls sobre setze casos. L'últim acaba amb la seva observació que, en el Salm 41, Corella, escrivint «Ha sedejat la mia ànima a Déu, font viva» tradueix el llatí *Stitivit anima mea ad Deum fortem*. Tots li perdonem aquest *lapsus calami*, perquè sabem que *Errare humanum est* i que *Aliquando*

dormitat et bonus Martos, i perquè, en la mateixa nota, l'encerta quan observa que aquest *fortem* és el resultat d'una falsa lectura de *fontem* en la *Vulgata*.

La nota 653 al Salm 118, em convida a fer el següent comentari. S'hi indica que es tracta, en l'original llatí, d'un «salm alfabètic», un artífici retòric difícil de mantenir o imitar en una traducció, sobretot si el traductor no vol limitar-se a copiar els noms hebreus de les lletres de l'abc per separar apartats introduïts, o a començar-los amb mots que tenen la mateixa inicial que el mot llatí usat en la *Vulgata*, solucions poc satisfactòries que trobem en els manuscrits del *Psalteri*. La nota 653 no respon a una pregunta que em sembla inevitable: Com és que Corella, amb la seva mestria de tots els recursos de la llengua, no veia el repte de traduir l'abecedari llatí amb un abecedari valencià creat per ell mateix? He de recordar ací que Francesc Eiximenis, que vivia a València tres generacions abans que Corella, sí que havia reeixit a escriure dos salms en llatí en forma d'*abecedarium*. (Vegeu la meua edició publicada a Toronto el 1988, p.100 i 176.) I un poc conegut, i encara inèdit, frare Guillem Fontana, l'any 1416, va veure el repte de traduir-los al català en forma d'abecedari, gairebé perfecte si no fóra pels problemes, que tenien tots, amb les lletres C-K-Q, U-V, I-Y.

A la transcripció anotada del *Psalteri* segueix l'aparat crític, amb 201 entrades. A les p. 357-361 trobem el glossari, amb més de 120 entrades. De molts dels lexemes llistats, ja se n'ha parlat en la Introducció i/o en una nota al passatge on surt. Martos ha aprofitat bé l'ajuda que ha rebut, com era d'esperar, d'Antoni Ferrando, màxim expert en «valenciana prosa» i, doncs, en «l'estil corellà». Ferrando s'interessava pels llatínismes de Corella i per la seva preferència a usar un lèxic intel·ligible, del parlar local, fins i tot popularismes de l'època, molt mots dels quals Corella, en el seu *Psalteri*, va ser el primer en la història de la llengua valenciana escrita a fer-ne ús (*ariçons*, *trapijar*...). El mot *aljava* mostra que Corella, cavaller, coneixia bé el camp semàntic de les armes i els mots habituals entre cavallers en la València del segle xv. Així, sabia que per traduir el llatí *Arcum suum tetendit* podia usar dos mots tècnics valencians: «*ha collat* lo seu arch e *ha'l parat*», evitant mots menys usats com «lo seu arch *ha tes*» o «*ha stés* lo seu arch», com diuen les altres traduccions valencianes. Al glossari s'indica, després del lema i abans de la definició, en quin o quins salms el mot ha estat usat (no s'indica si es tracta d'una primera atestació, sigui del mot o del sentit que té en el context). Per ex. *Aljava* (10): buirac, estoig de fletxes. Per treure profit del glossari, el lector ha de buscar el salm indicat, sobretot perquè és ben possible que en una nota afegida al text també es parli del mot que ens interessa. Per facilitar aquest anar i venir entre el glossari i el text anotat, hauria estat una bona idea indicar en el marge superior de cada pàgina el número del salm que s'hi transcriu. L'espai hi és, però s'usa per repetir *ad infinitum* al *recto* «EL PSALTERI DE JOAN ROÍS DE CORELLA» i al *verso* «JOSEP LLUÍS MARTOS».

Per acabar, un mot sobre la presentació del llibre.

Martos ha dedicat molta cura i atenció, no tan sols al contingut del llibre —text, estudi preliminar, notes, glossari—, sinó també a la presentació exterior.

La benemèrita «Biblioteca d'Autors Valencians» ja ens té acostumats a llibres que fan goig de tenir a les mans. Ara ens ofereix un nou volum amb una impressió pulcra, impecable, en un format que recorda els tradicionals devocionaris i llibres d'hora. Un llibre que convida a ser portat a l'església, millor encara, a una capelleta, on podrem llegir els salms en veu alta, per deixar-nos guiar pel ritme de les frases, ben estructurades gràcies al bon ús de la sintaxi, i així aprendre a apreciar els salms bíblics en la traducció literària feta per Corella en la llengua dels seus, i nostres, si som valencians, avantpassats, una llengua que, dignificada, pot servir —i que així sigui per molts segles més— per a parlar a Déu.

Agraïm a Josep Lluís Martos els seus esforços abnegats i a la Institució Alfons el Magnànim el seu suport. Preveig que a molts lectors del *Psalteri* els passarà com a mi: Quan llegiran en el Salm IV (p. 155) la pregunta «Quí ens mostrarà de fer bones coses?», es miraran el llibre que tenen a les mans, i sabran la resposta.

VILLENA, Isabel: *Vita di Cristo*, introducció, traducció i notes de Simone Sari, Milà: Paoline, 2013.

GEMMA PELLISSA PRADES

Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana
 gemmapellisa@gmail.com

Simone Sari és autor de la primera traducció a l'italià de la *Vita Christi* d'Isabel de Villena (1430-1490), realitzada a partir del text i de la selecció antològica d'Albert Hauf (1995). Es tracta de l'única obra catalana medieval que es coneix composta per una dona. De fet, l'autora atorga als personatges femenins un paper determinant en el relat de la vida de Jesús, que, significativament, s'inicia amb la concepció de la Mare de Déu i s'acaba amb l'Assumpció. El text reflecteix les creences de l'autora, que fou monja clarissa i abadessa del monestir de la Trinitat de València. Així, tot i que la Immaculada Concepció no és dogma de fe fins al 8 de desembre de 1854, Isabel de Villena se'n mostra partidària, de la mateixa manera que defensa que Maria tingué el privilegi de néixer amb ús de raó. En efecte, els capítols inicials de la *Vita Christi* contenen diversos passatges en què es posa de manifest aquesta excepcionalitat de la Mare de Déu:

E già questa gloriosa vergine, in quella giovane età, aveva una vita così disciplinata che era ammirata da tutti quelli che la guardavano, perché certi giorni della settimana non poppava se non una volta sola, sapendo che la penitenza e il digiuno sono la vita dell'anima [...]. La signora si impegnava nella continua preghiera e spesso sua madre la trovava con le mani giunte, gli occhi levati al cielo, mostrando nel suo gesto che si diletta nel Signore e godeva della dolcezza angelica. (p. 119)